

ArtiCULan – Art, Time, Culture, Language

Artistieke interacties in de meertalige klas

Het onderzoeksproject ArtiCULan kreeg vorm in de periode van september 2018 tot augustus 2021 dankzij een multidisciplinaire samenwerking tussen onderzoekers, docenten, leraren en leerlingen basisonderwijs en professionele artiesten die volgens de methodologie van participatief ontwerp onderzoek muzische workshops hebben gecreëerd en uitgetest in meertalige scholen. Dit gebeurde aan de hand van een grondige literatuurstudie, observaties, try-outs in scholen en focusgesprekken. Samen gingen we op zoek naar muzische werkvormen om in meertalige basisscholen een open, nieuwsgierige houding te stimuleren dankzij kunst en verbeelding. Het project had als doel onderwijs meer betekenis te geven door kinderen van de basisschool op een zelfbewuste manier creatieve processen te laten doorlopen, waarbij ze telkens een stukje van zichzelf mochten inbrengen.

Leren door kunst

Onderwijsonderzoek toont aan dat er meer dan ooit nood is aan muzische vorming of leren door kunst (NAEA, 2016), in de eerste plaats voor de persoonlijke en socio-emotionele ontwikkeling van kinderen en bij uitbreiding voor alle sleutelcompetenties in het curriculum van de basisschool.

“In onderwijssystemen waarin kinderen en jongeren tot testcores worden gereduceerd, waarin hun creativiteit wordt weggedrukt of alleen wordt toegestaan als ze de ‘juiste’ opbrengsten genereert, waarin geen belangstelling is voor de stem van de leerling en geen ruimte wordt geboden voor het ontdekken en tot uitdrukking brengen van de eigen unieke identiteit van iedere leerling, hebben de kunsten inderdaad een belangrijke rol te vervullen.” (Biesta 2020: 58)

Onderwijs faciliteert groei als kinderen zich expressief mogen uiten in een veilige omgeving.

Word wakker, voel, zie, hoor, leef, leer, denk, doe, durf, beweeg, beleef, beluister, creëer, communiceer, deel en ontdek samen. Ga mee op pad, op zoek naar de verbinding met jezelf, met je familie, met je vrienden, met je huis, met de stad, met het dorp, met de mensen rondom je, en verken de eenheid en verbondenheid van dat alles. De plek waar anderen je de ruimte geven om jezelf te zijn, waar je je veilig en gelukkig voelt, de plek waar warmte en liefde ontstaan.

Met deze uitspraak legt onderwijskundige Gert Biesta uit hoezeer ons onderwijssysteem gericht is op productie en prestatie aan de hand van vooraf gedefinieerde competenties, stappenplannen en meetbare eindresultaten die mooi aansluiten bij wat de leerkracht in gedachten had. Muzische vorming wordt aangemoedigd als hobby voor getalenteerde kinderen. Dit kan de indruk wekken dat sommige kinderen hier niet goed in zijn en hier ook niet in kunnen groeien. Het voedt een gebrek aan zelfvertrouwen, dat kan leiden tot angst voor persoonlijke expressie

die we ook herkennen bij leraren in de basisschool die onze navormingen of coachings volgen. Ze vragen zich wel eens af of hun probeersels ‘goed genoeg’ zijn, alsof ze in een kookprogramma zijn beland, waarbij de kok hen stap voor stap het recept van de ‘perfecte’ taart voordoet. Misschien is het belangrijk dat we ons de vraag stellen wat onderwijs precies beoogt, als elke stap in het leerproces wordt gemeten aan de hand van strikte normen en scores pre gedefinieerd voor de gemiddelde leerling.

In dit artikel beschrijven we hoe inspirerende muzische workshops een positief effect hebben op de betrokkenheid en het zelfvertrouwen van kinderen. Verder worden ze tijdens alle workshops gestimuleerd om verbaal en non-verbaal in interactie te gaan, dankzij een bewuste combinatie van verschillende muzische sporen beeld, beweging, muziek en drama. Hun zintuiglijke indrukken zijn de drijvende kracht om samen, in warme verbondenheid, betekenis te geven aan hun creatie. We lichten onze aanpak toe aan de hand van de ArtiCULan-workshop HomeHeart / HuisMens, een ontwerp van danspedagoge Anne-Lore Baeckeland van Bal Spécial Liège i.s.m. Karen Reekmans en Carla Swerts van Hogeschool PXL. Het is een dansworkshop die we uitvoerden in Europaschool Genk en EFC Hors-Château Liège, twee basisscholen met een multiculturele en meertalige leerlingpopulatie. Alle tussentitels in deze tekst geven enkele spontane reacties van kinderen tijdens deze workshop weer.

“Wat ik het leukste vond, is dat ik samen met mijn vrienden kon zijn”

Emotioneel welbevinden en een veilige omgeving zijn erg belangrijk voor de *persoonlijke betrokkenheid* en *sociale interacties* tijdens muzische workshops. Daarom kiezen we voor activiteiten die inzetten op verbondenheid en betrokkenheid (Cadima, Verschuere, Leal & Guedes, 2016), een aanpak waar de kinderen extra veel deugd van hebben in deze periode van COVID-19. Bij aanvang van de dansworkshop HomeHeart zitten de kinderen in een kring en kiest de danspedagoge voor een korte opwarming zonder woorden. Op de achtergrond klinkt zachte, instrumentale muziek die de kinderen helpt hun lichaam en geest te ontspannen. Dankzij de bewegingen van de danspedagoge weten de kinderen meteen wat er van hen wordt verwacht

Voor het Europese project Erasmus+ KA2 ArtiCULan gingen Hogeschool PXL Hasselt, de Universiteit van Porto, de Universiteit Las Palmas de Gran Canaria en de Universiteit Istanbul Cerraphaşa na wat onderwijs mogelijk maakt als je meertalige kinderen – en bij uitbreiding alle kinderen – laat groeien dankzij muzische expressie. Onderwijs faciliteert groei als kinderen zich expressief mogen uiten in een veilige omgeving. Daarnaast is het valideren van de talige en culturele identiteit een basisrecht dat zorgt voor sociale cohesie (UNESCO, 2010). De Conventie van de Rechten van het Kind garandeert respect voor ieders identiteit (art. 29) en vrije keuze van taal en cultuur (art. 30). Dit vereist leraren die cultureel responsief handelen en de talige en culturele diversiteit omarmen (Villegas & Lucas, 2002; Özüdogru, 2018).

en zijn ze actief betrokken. Samen maken ze verrassende, speelse bewegingen om het lichaam los te maken. Het zijn tevens kleine coördinatieoefeningen die hen stimuleren geconcentreerd te voelen hoe hun verschillende lichaamsdelen met elkaar in verbinding staan en bewust te ervaren dat hun lichaam soms ook grenzen aangeeft. De danspedagoge respecteert de verschillende manieren waarop de kinderen de bewegingen uitvoeren en moedigt hen non-verbaal aan met een ondersteunende blik en warm oogcontact. Dit zorgt voor een speelse en ontspannen sfeer. Dankzij deze interacties in groep leren de kinderen hun eigen talenten, voorkeuren en kwetsbaarheden kennen en zijn ze bereid deze te tonen. Ze leren nadenken over hun individuele uniekheid als deel van een groep.

Over kijken en verbinden

“Ik vond het leuk toen we buiten waren en de juf zei: beweeg met je linkerhand naar de groene voordeur, met je rechtervoet naar het vogelhuisje in de boom en met je rug naar de fontein”

Tijd, ruimte en een procesgerichte aanpak zijn cruciaal om doordachte keuzes te maken voor een muzisch doel. De omgeving moet uitnodigen tot verkenning en interactie: een ruim klaslokaal, een stadsplein, de natuur. Kinderen krijgen tijd om met een papieren verrekijker de omgeving te exploreren. Om hun waarneming te versterken worden ze uitgedaagd om details te zoeken die ze nooit eerder zagen. Ze reageren spontaan, direct en soms ook emotioneel. De kinderen zoeken mogelijkheden om de ruimte optimaal te benutten en hun bewegingen hierop af te stemmen. In groep verkennen ze manieren om met lichaamsexpressie elementen uit te omgeving met elkaar te verbinden.

“Als ik mijn hart wil horen, leg ik mijn oor op mijn bovenarm”

We zetten in op *interdisciplinariteit* door een bewuste combinatie van verschillende muzische sporen. Multizintuiglijke, fysieke ervaringen spelen een sleutelrol. De kinderen luisteren in duo's naar elkaars hart en buik. Ze worden aangemoedigd om te reflecteren op het verschil tussen deze geluiden en zoeken manieren om de geluiden om te zetten in bewegingen met het lichaam. Ze ontdekken dat het geluid van de buik aanzet tot meer variatie in beweging. Het hart zorgt daarentegen voor korte, repetitieve bewegingen. Kinderen leren te vertrouwen op hun intuïtie en voelen zich steeds meer op hun gemak.

De geïntegreerde en procesgerichte aanpak genereert een grote variatie in creatieve resultaten. Verbeelding volgt nooit eenzelfde route. Kinderen bewustmaken van deze interdisciplinaire en multizintuiglijke interacties zorgt voor een ander soort leren.

Maak een huis met een hart voor je vriend

“Ik maak een huis met veel planten en een zacht bed, omdat ik wil dat mijn vriend er gelukkig is”

Een creatief proces is *cyclisch* en *invoorspelbaar*. We laten de kinderen artistiek experimenteren door hen van bij de start verschillende opties aan te bieden en keuzes te geven (Capitaine, Chantraine & Bosmans, 2018). Om kinderen veilig te laten experimenteren hebben ze nood aan een duidelijk afgebakend kader. In deze dansworkshop worden de kinderen uitgedaagd een huis te maken waar hun vriend zich gelukkig voelt. Kinderen zijn gemotiveerd om elkaars voorkeuren te achterhalen

Inspirerende muzische workshops hebben een positief effect op de betrokkenheid en het zelfvertrouwen van kinderen.

Hun zintuiglijke indrukken wijzen de weg. Het denken is geworteld in beleving en ervaring (Johnson, 2007). De kinderen krijgen voldoende tijd en ruimte om op verschillende manieren in meerdere richtingen te bewegen.

en zoeken naar manieren om hun boodschap verbaal of non-verbaal over te brengen. Ze stellen elkaar vragen om te weten te komen wat hun vriend leuk vindt, wat hem/haar blij, boos, verdrietig of bang maakt, wat hij/zij be-

langrijk vindt. Ze spreken af aan welke deur ze aanbellen en vragen aan de buurtbewoners welke bewegingen uit hun huis ze mogen integreren in hun creatie. Voor het ontwerp gebruiken ze lange stroken baalkatoen, witte vormpjes, touw en gekleurd krijt. Ze geven zelf betekenis aan de open materialen en durven zich hiervoor te laten leiden door hun verbeelding. De danspedagoge toont de materialen van de workshop om de instructie te modelen en het denkproces en taalbegrip te stimuleren (Sullivan, 2018). Ze past de techniek van hardop denkend voordoen toe. Vervolgens krijgen de kinderen veel tijd om te exploreren, te experimenteren, te herinterpreteren, te herbeginnen, het toeval toe te laten. Dit geeft hen de vrijheid om op een verantwoorde manier keuzes te maken voor het huis van hun vriend. Elk huis ziet er anders uit. De kinderen improviseren bewegingen in en tussen de huizen op het ritme van korte repetitieve geluiden en muziek met meer variatie in ritme, klank en toon. Het is een combinatie van nieuwe bewegingen en bewegingen die ze sprokkelden in de loop van de workshop. De danspedagoge zoekt manieren om, vanuit een nieuwsgierige houding, met open, authentieke vragen interesse te tonen in het werk van de kinderen (Willemsen, 2020). Kinderen leren om hun indrukken en gevoelens uit te drukken. De video HomeHeart op de website articulan.eu toont duidelijk dat de kinderen intens genieten van dit proces. Niemand volgt exact dezelfde route. Niemand eindigt op een bestemming die hij bij de start van de workshop had uitgestippeld. Hun creatieve omzwervingen hebben een onvoorspelbaar karakter.

Toon je huis aan je vriend

“Ik was nieuwsgierig welke huizen mijn vrienden voor elkaar hadden gemaakt”

Spontane associatieve processen in groep nodigen uit tot *reflectie op de groepsopdracht*. Creatieve processen helpen kinderen bij het ontwikkelen van hun creatief denkvermogen (Kisida, 2018: 198) en leert ze hoe ze op een constructieve manier hun eigen meningen kunnen ontwikkelen door dialoog en samenwerking met anderen. Taal is het communicatiemiddel, waardoor de gesprekken functioneel en betekenisvol zijn (Nightingale & Safont, 2019). Om begrip en empathie op te wekken, is het van belang dat leraren stimuli geven opdat kinderen op een spontane manier denken, voelen, communiceren (Immordino-Yang, Darling-Hammond & Krone, 2018). Daarnaast hebben vluchtelingenkinderen extra ondersteuning en vertrouwen nodig, omdat sommige activiteiten traumatische herinneringen kunnen oproepen (Premier & Pass, 2019). Onze zintuigen houden geen rekening met geografische of culturele grenzen. Verder is het cruciaal dat kinderen in een open, empathische sfeer worden aangemoedigd naar elkaar te luisteren, elkaars ideeën te respecteren en zelf vragen te stellen vanuit hun natuurlijke spontaniteit. De cultureel responsieve leraar dirigeert het gesprek niet, maar faciliteert. Hij is oprecht geïnteresseerd in de achtergrond van de kinderen en gebruikt de identiteit van het kind als input voor het leren. Hij observeert hoe ze verbaal en non-verbaal met elkaar omgaan (Premier & Parr, 2019; McClure, 2017). Gesprekken over identiteit dienen een plaats te krijgen op school, omdat cultuur verantwoordelijk is voor ons denkkader (Meyer, Coyle, Halbach, Schuck & Ting, 2015). Leraren die cultureel responsief handelen voelen zich bekwaam hierover in interactie te gaan.

Wanneer kinderen hun huis aan elkaar voorstellen, worden ze opnieuw in een kwetsbare positie geplaatst. Ze vertellen waarom ze bepaalde keuzes hebben gemaakt en waarom het voor hen goed voelt. Door hun creatie te confronteren met ideeën, indrukken, gedachten, meningen en ervaringen van hun vriend, reflecteren ze samen op het creatieve proces. Deze kruisbestuiving kan bijdragen tot het ontwikkelen van meer empathie, zonder expliciet moralistisch te zijn. In een van de workshops gaven kinderen elkaar ongevraagd een knuffel. De dynamiek die

in deze fase wordt opgewekt, verruimt hun blik en biedt nieuwe perspectieven. De kinderen zijn opnieuw geïnspireerd. Ook dit is iets waar kinderen vaardiger in worden door regelmatig te oefenen. Reflectie en dialoog voeden een open houding en een flexibele manier van denken, die zo belangrijk zijn in onze multiculturele samenleving.

Nieuwsgierig luisteren naar elkaar

Wat leren we hieruit?

Dankzij kunstonderwijs leren kinderen kijken (NAEA, 2016). Leren kijken gaat veel verder dan waarnemen met je ogen. Het betekent dat je je zintuigen bewust ontwikkelt om oordelen uit te stellen (Read, 1979). Dankzij de workshops ontwikkeld binnen het ArtICULan-project leerden kinderen heel gericht kijken, bewegen, voelen en ervaren. Vanuit kunst reflecteren ze op hun emoties, ervaringen en waarden. Ze ontdekken dat iedereen andere dingen ziet en andere associaties maakt die voortvloeien uit persoonlijke ervaringen. Ze leren hun gevoelens te verwoorden. Het is van essentieel belang dat kinderen zich bewust worden van wie ze zijn, wat ze voelen, wat ze denken en hoe dit in relatie staat met mensen in hun omgeving. Door persoonlijke verhalen te delen, stellen de kinderen zich kwetsbaar op. Ze leren omgaan met leerlingen die een andere mening hebben en proberen bewuster te begrijpen waarom niet iedereen eenzelfde standpunt inneemt. Ze worden zich ervan bewust dat niet iedereen op dezelfde manier denkt of handelt en dat dit alles wordt beïnvloed door taal, cultuur en sociale status. Daarnaast

leren ze dat de artistieke talen uit de kunsten ook volwaardige talen zijn om een boodschap over te brengen en tonen ze meer eigenaarschap om hun ideeën te verwoorden in de schooltaal.

Leerkrachten kunnen muzische interacties aanmoedigen door meer tijd te nemen om kunst vanuit verschillende invalshoeken te beleven en te bevragen met een open, nieuwsgierige houding. Dankzij sociale interactie en dialoog kunnen kinderen zodoende betekenis geven aan het creatieve proces. Zowel verbale als non-verbale talen zijn een middel voor betekenisvorming. In de selectie van de leerdoelen ligt de focus op samenhang tussen communicatieve, socio-emotionele en muzische vaardigheden om het creatieve en zelfregulerende denken en handelen te oefenen.

De inbreng van de kinderen is de sterkte van de workshop. De wisselwerking tussen waarnemen, voelen en improviseren bepaalt hun creatieve route. Doordat ze de nodige tijd krijgen om te experimenteren en eigen keuzes te maken, zijn ze erg betrokken. Dankzij de vele betekenisvolle interacties, leren ze elkaar op een andere manier kennen en werken ze aan hun empathisch vermogen. Dit zorgt voor een positieve energie, meer zelfvertrouwen en een warme verbondenheid. Ook teruggetrokken kinderen ontplooiën zich en vertellen thuis heel enthousiast over de muzische workshops.

Verhuizen in verbondenheid met je vrienden

Kinderen kiezen zelf het proces

Aan deze workshop gingen een aantal brainstormsessies vooraf waaraan de onderzoekers van ArtiCULan en professionele artiesten uit de vier landen met elkaar in dialoog gingen. Elke partner ging aan de slag met een aantal concepten die we overeenkwamen, met name: het proces van migratie en transformatie, samen bouwen aan een nieuwe thuis, delen en geven versus bezitten en houden, relatie met jezelf en met anderen, empathie en (zelf)reflectie, interdisciplinariteit tussen muziek, beweging, beeld en drama. Dit vertaalde zich in de workshops HomeHeart, Building our travelling houses, Dolmabahçe en From nowhere / de lugar nenhun. In al deze workshops ligt de focus voor het open, creatieve proces op improviseren dankzij zintuiglijk waarnemen, procesgericht exploreren en experimenteren met open materialen. Kinderen maken zelf keuzes voor het proces. De reflectie op de groepsopdracht maakt hen bewuster van hun manier van denken, handelen en voelen.

We bundelden onze inzichten van dit krachtig partnerschap in een eBook ArtiCULan – Art, Time, Culture and Language – Onderwijs vanuit de kunsten in meertalige scholen. Deze handleiding bestaat uit een artistiek kader voor meertalige scholen, een kijkwijzer met heldere criteria

en de twaalf activiteitenfiches van de workshops die we ontwikkelden voor het ArtiCULanproject. Alle eResources zijn vrij te downloaden op <https://www.articulan.eu/good-practices/> (gebruik de QR-code).

**De inbreng van de kinderen
is de sterkte van de workshop.**

Een welgemeende dankjewel aan Anne-Lore Baeckeland van Bal Spécial asbl Liège, juf Nancy Van Herreweghe en de leerlingen van Europaschool Genk, juf Veerle De Heyn en de leerlingen van EFC Hors-Château Liège en de projectmedewerkers van ArtiCULan.

Bronnen

- Biesta, G. (2020). *Door kunst onderwezen willen worden. Kunst-educatie na Joseph Beuys*. Arnhem: ArtEZ Press
- Cadima, J., Verschueren, K., Leal, T., & Guedes, C. (2016). Classroom interactions, dyadic teacher-child relationships, and self-regulation in socially disadvantaged young children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(1), 7-17.
- Capitaine, F., Chantraine, M., & Bosmans, C. (2018). *Osez l'approche interactive*. Wommelgem: De Boeck.
- Immordino-Yang, M.H., Darling-Hammond, L., & Krone, C. (2018). *The Brain Basis for Integrated Social, Emotional, and Academic Development: How Emotions and Social Relationships Drive Learning*. Washington: The Aspen Institute.
- Johnson, M. (2007). *The Meaning of the Body: Aesthetics of Human Understanding*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kisida, B., Bowen, D., & Green, J. (2018). Quarterly Cultivating interest in art: Causal effects of arts exposure during early childhood. *Early Childhood Research Quarterly*, 45, p. 197-203.
- McClure, M., Tarr, P., Marmé Thompson, Ch., & Eckhoff, A. (2017). Defining quality in visual art education for young children: Building on the position statement of the Early Childhood Art Educators. *Arts Education Policy Review*, 118(3), p. 154-163.
- Meyer, O., Coyle, D., Halbach, A., Schuck, K., & Ting, T. (2015). A pluriliteracies approach to content and language integrated learning – mapping learner progressions in knowledge construction and meaning-making. *Language, Culture and Curriculum*, 41-57.
- National Art Association (2016). *Learning in a Visual Age: The Critical Importance of Visual Arts*. Alexandria: National Art Education Association.
- Nightingale, R., & Safont, P. (2019). Conversational Style and Early Academic Language Skills in CLIL and Non-CLIL Settings: A Multilingual Sociopragmatic Perspective. *English Language Teaching*, 12(2), 37-56.
- Özüdoğru, F. (2018). The Readiness of Prospective Teachers for Culturally Responsive Teaching. *Acta Didactica Napocensia*, 11(3-4), 1-12.
- Premier, J., & Parr, G. (2019). Towards an EAL community of practice: A case study of a multicultural primary school in Melbourne, Australia. *Australian Journal of Language and Literacy*, 42(1), 58-68.
- Read, H. (2015). *Education through art*. London: Faber and Faber.

Sullivan, J. (2018). Learning and Embodied Cognition: A Review and Proposal. *Psychology Learning and Teaching*, 17(2), 128-142.

UNESCO (2010). Seoul Agenda: Goals for the Development of Arts Education. Paper presented at the The Second World Conference on Arts Education, Seoul, the Republic of Korea, on 25-28 May 2010. <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/creativity/arts-education/officialtexts/development-goals/>; <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/creativity/arts-education/about/arts-education-highlights/>

Villegas, A.M., & Lucas, T. (2002). Preparing Culturally Responsive Teachers: Rethinking the Curriculum. *Journal of Teacher Education*, 53(1), 20-32.

Willemsen, A. (2020). De 'open vraag' als verzamelbegrip – Verschillende typen 'open vragen' en hun gevolgen voor klassengesprekken. *Tijdschrift taal*, 11(17), 10-13.

Karen Reekmans is lerarenopleider-onderzoeker aan de Hogeschool PXL in Hasselt voor de projecten taalCULTuur en Erasmus+ KA2 ArtiCULan. Ze geeft vakdidactiek vroeg vreemdetalenonderwijs aan de studenten van de lerarenopleiding basisonderwijs.

Dr. Carla Swerts promoveerde in de kunsten met de publicatie *Woestijngetijden* (MER. Paper Kunsthalle). Ze werkt als beeldend kunstenaar en geeft les aan Universiteit Hasselt en PXL-MAD School of Arts in Hasselt.

Het SPRANKEL-project: wat motiveert jou in je werk?

Een internationaal team van onderzoekers is op zoek naar wat leraren inspireert en wat hun ogen laat sprankelen tijdens het uitvoeren van hun beroep. Het onderzoek focust vooral op de overeenkomsten en verschillen tussen leraren die betrokken zijn bij hoogbegaafde leerlingen en leraren die niet werken met hoogbegaafde leerlingen.

De opbrengsten van het onderzoek moeten leiden tot een beter inzicht in wat leraren motiveert en hoe ze zichzelf gemotiveerd houden. Dat inzicht is nodig om beter te kunnen stemmen op de onderwijsbehoeften van leraren in de initiële en post-HBO-lerarenopleidingen.

Onderwijsprofessionals worden uitgenodigd om een vragenlijst met 21 vragen in te vullen. Dat duurt ongeveer een kwartier. De vragenlijst en alles over het Sprankelproject is terug te vinden op www.slimeducatief.nl/sprankelproject.